

УДК 323.1:781.7(045)

Цитування:

Асталаш Г. Л. Художня інтерпретація національної ідеї в професійній музичній творчості. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2022. № 4. С. 73–78.

Astalosh G. (2022). Artistic Interpretation of National Idea in Professional Music Creation. National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal, 4, 73–78 [in Ukrainian].

Асталаш Габріела Ласлівна,
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри камерного ансамблю
та квартету Львівської національної
музичної академії імені М. В. Лисенка
<https://orcid.org/0000-0002-5539-2713>
gabriella.astalosh@gmail.com

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ МУЗИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ

Мета статті – дослідити проблему реалізації національної ідеї в професійній музичній творчості. Відповідно до мети були поставлені такі завдання: виявити сутність художньо-естетичного феномену національної ідеї, вказати на основні принципи його проявів у культурній і мистецькій спадщині, здійснити стислий ретроспективний огляд наявних зразків підходу творців композицій до зазначеної проблематики, систематизувати способи імплементації національної парадигми засобами музики. **Методологія дослідження.** У процесі дослідження для розкриття представленої проблематики використані такі методи: аналітичний та структурно-логічний (висвітлення змісту концепції національної ідеї у творчості); історичний (побудова хронології звернення до зазначеної парадигми в композиторській практиці); джерелознавчий (опрацювання наукових праць з дотичних питань); системний (дослідження зазначеного феномену як цілісного соціокультурного явища); метод теоретичного узагальнення (для підбиття підсумків). **Наукова новизна.** Вперше в історії українського мистецтвознавства здійснено спробу узагальнити проблему втілення національної ідеї засобами музики. **Висновки.** Реалізуючи проблему ідентифікації музики за національними ознаками, композитори здійснюють це насамперед через переосмислення народних джерел, у котрих сконцентровано культурний, філософський, історичний, геополітичний, психологічний багаж певного етносу. У більш абстрактній формі національна парадигма творчості може проявлятися через зв'язок з традиціями професійного мистецтва тої чи іншої країни шляхом звернення до типових жанрів, специфіки музичної мови, певної моделі стилів, типу мислення. Послідовники національної ідеї в музиці докладають чимало зусиль для відродження традицій, їх мистецького переосмислення, актуалізації та оновлення з проєкцією на сучасне, створення культурної «матриці», своєрідного концепту музичної творчості нації.

Ключові слова: національна ідея, художньо-естетична парадигма, музична творчість.

Astalosh Gabriella, Ph.D. in Arts, Associate Professor, Chamber Music and Quartet Department, Mykola Lysenko Lviv National Music Academy

Artistic Interpretation of National Idea in Professional Music Creation

The purpose of the paper is to research the realisation of national idea in professional music creation. The research aims are the following: to reveal the essence of artistic-esthetic phenomenon of national idea; to distinguish basic principles of its manifestation in cultural and artistic heritage; to make a compendious retrospective review of the existing approaches the creators use to the given topic; to systematise the ways of implementing the national paradigm by means of music. **Research methodology** lies in the use of a set of methods. The analytical and structural-logical methods have been used to describe the concept of the national idea in creative work. The historical method has enabled the creation of the chronology of addressing the given paradigm in the composer's activity. The method of sources analysis has been applied to study the existing scientific papers on the adjacent issues. The systemic analysis has been used to study the national idea as a complex sociocultural phenomenon, while the method of theoretical generalisation has helped to draw conclusions. **Scientific novelty of the research.** The article is the first attempt in Ukrainian study of art to generalise the problems of manifesting the national idea in music. **Conclusions.** Composers manifest national features in their music first of all through their reinterpretation of folk sources that concentrate cultural, philosophical, historical, geopolitical, and psychological knowledge of a specific ethnic group. In a more abstract form the national creation paradigm may be manifested through its connection with the traditions of professional art of a certain country via the use of typical music genres, the specificity of musical language, particular style, and the mode of thinking. Followers of the national idea in music make a lot of effort to restore traditions, their artistic reconsideration, actualization, and renewal with the projection to the modern. Moreover, they try to create a cultural «matrix», an original concept of the nation's musical creativity.

Key words: national idea, artistic-esthetic paradigm, music creation.

Історія культури будь-якої нації базується на вивченні й систематизації процесів формування та еволюції насамперед тих параметрів, які визначають індивідуальний характер творчості, притаманний тій чи іншій спільноті людей, та вирізняє її з-поміж інших. Так століттями викристалізовується оригінальна парадигма мистецької спадщини людства, котра на підставі певних зв'язків із традиціями, спільних рис, пріоритетів та типових ознак дає змогу класифікувати її творців у певні групи. Безумовно, одним з найяскравіших ідентифікаторів творчості, зокрема й музичної, є національний чинник. Роль національної складової креативної діяльності індивіда багатогранна. Вона не тільки вказує на приналежність автора мистецького твору до культурної спадщини визначеної країни. Залежно від стильової прерогативи художника національна парадигма певною мірою акумулює спільні ідеї, ідеали, істини, притаманні ментальності нації, у лоні якої формується митець. У цьому контексті він стає носієм культури, центральною постаттю, котра вбирає в себе характерні ознаки часу, соціуму, певні архетипи, традиції, трансформуючи їх у власній свідомості, відтворює та інтерпретує шляхом своєї мистецької діяльності. Актуальність нашої розвідки полягає в назрілій необхідності цілісного пізнання феномену національної ідеї та способів його реалізації у творчості, зокрема в професійній музиці.

Аналіз досліджень і публікацій. Поняття «національна ідея», «національна ідентичність» дедалі більше знаходять висвітлення у численних політичних, культурологічних та мистецтвознавчих дослідженнях. Серед праць, котрі розкривають сутнісний аспект цих термінів у політичній площині, варто назвати розвідки Л. Нагорної (2003), І. Поліщук (2017), Е. Сміт (Smith, 1991). Вивченню зазначеної проблематики в культурологічному та мистецтвознавчому ракурсах присвячені статті М. Бергамо (Bergamo, 1993), Т. Касьян (2018), К. Нагайко (2015), на теренах українського музикознавства – К. Волчук (Wolczuk, 2008), Л. Корній (2019) та ін. Проте, попри досить велику кількість наукових праць, існує необхідність уточнення і поглиблення художнього феномену національної ідеї на ниві музичного мистецтва.

Мета статті – дослідити проблему реалізації національної ідеї в професійній музичній творчості. Відповідно до мети поставлені такі завдання: виявити сутність художньо-естетичного феномену національної

ідеї, вказати на основні принципи його проявів у культурній і мистецькій спадщині, здійснити стислий ретроспективний огляд наявних зразків підходу творців композицій до зазначеної проблематики, систематизувати способи імплементації національної парадигми засобами музики.

Виклад основного матеріалу. Дослідження феномену національної ідеї та його проявів у культурній і мистецькій спадщині посідає надзвичайно важливе місце в історії будь-якої країни. Драматичні реалії сьогодення стають напрочуд яскравим твердженням невід'ємності ролі національної ідентичності у формуванні ментальної єдності населення певної держави. Адже культурний код – надпотужний чинник консолідації народу, котрий, навіть попри можливу етнічну множинність, проявляється в синкретичності її складових, об'єднаних у монолітний пласт. Саме культура й мистецтво стають тим невичерпним джерелом, котре живить коріння, насичує національний ґрунт, сприяє усвідомленій самоідентичності її представників. На жаль, кардинальні зміни в суспільно-політичній та економічній сферах, що сколихнули людство наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, засвідчують значну нівеляцію національного чинника в багатьох країнах. Це пов'язано з посиленням міграційних і глобалізаційних процесів, стиранням географічних кордонів, максимальним зближенням інформаційного простору, стандартизацією суспільних норм та вподобань, що суттєво відобразилось на соціокультурній сфері, зокрема й на мистецтві. Більшість країн дедалі більше втрачають своє оригінальне амплуа, фактично урівноважують такі важливі для людства національну, релігійну, гендерну, державну і навіть географічну та мовну ідентичність.

Національна ідентичність – це складне та багатовимірне поняття, що містить у собі чимало компонентів. Спільнота людей, котрі визначають себе як єдина нація, взаємодіє між собою в складній системі взаємовпливів на різних рівнях: етнічному, територіальному, економічному, політичному, культурному. Проте саме культурний і мистецький фонд акумулює її історію, самобутню базу ДНК нації, що закодовані в мові, фольклорі, міфології, традиціях, типі мислення, філософствування, світосприйняття тощо. Отже, поняття національної ідентичності є результатом «самовизначення людини чи групи в соціальному сенсі, створення “образу – Я” та “образу – Ми”» [4, 16]. Дослідники цієї проблематики (Л. Нагорна, Т. Касьян, Е. Сміт)

пропонують відмежування понять етнічної та національної ідентичності. Зокрема, Е. Сміт вказує на те, що, на відміну від етнічної, національна ідентичність передбачає не тільки «усвідомлення членами певної етнічної групи спільності походження, культури, мови, традицій, території, історії тощо», але й «самобутність, історичну індивідуальність, наявність популярної в масах національної ідеї» [8, 149–150].

Весь багатотисячолетній досвід людства яскраво засвідчує той факт, що креативний доробок художників, скульпторів, письменників, архітекторів, композиторів тощо завжди, з одного боку, був відзеркаленням подій певного історичного часу та сукупності настроїв суспільства загалом, з іншого – нагромадженням культурних і мистецьких традицій нації, у межах якої формується особистість. Отже, вивчаючи спадщину творчої постаті, часто можемо отримати своєрідний екстракт національних ідей, інтелектуальних уявлень того чи іншого періоду, типових рис, котрі синтезовані в загальних мистецьких традиціях і стають визначальними в самоідентифікації нації. У такому контексті авторські артзразки (музичні твори, картини, літературні твори, скульптури тощо) реципієнти сприймають і зчитують на підсвідомому, чуттєвому рівні як концентрацію високої ідеї національної ідентифікації, що апелює насамперед до усвідомлення ролі та значення свого народу в широкому колі міжнародної спільноти. Дослідник Е. Сміт влучно зазначає, що «завдяки спільній неповторній культурі ми спроможні дізнатися “хто ми такі” в сучасному світі. Наново відкривши ту культуру, ми наново “відкриваємо себе”, своє “автентичне Я”» [8, 27]. Тож культурна ідентичність є суттєвою складовою поняття національної ідентичності. Завдяки культурній пам'яті нації ми можемо провести чітку лінію від часів її формування до сьогодення, охоплюючи широкий пласт матеріальної і нематеріальної спадщини народу. Водночас навіть поверховий огляд історії європейської культури дає змогу стверджувати, що мистецтво завжди було й залишається надпотужним механізмом впливу на свідомість людей. Чимало політичних діячів і режимів використовували цей принцип як у позитивному, так і в негативному контексті. Саме через пісню, картину, вірш, кінострічку, танець й інші навіть найпростіші форми творчості формується ідейний напрям культурної політики держави. Згадаймо хоча б ідеологічне мистецтво Радянського Союзу та

жорстоку боротьбу його уряду із проявами національного в професійній творчості її представників. Проте історія знає і чимало прикладів протилежного ставлення до національної ідеї в мистецтві, коли національний чинник відігравав консолідуючу, об'єднуючу роль у формуванні нації. Яскравим прикладом у цьому аспекті є політична та креативна діяльність І. Падеревського і його вплив на створення незалежної Польської Республіки. Отже, зародження, формування і розвиток кожної культури відбуваються дуже індивідуально та безпосередньо пов'язані з конкретним історичним середовищем, у котрому викристалізовується вектор самобутності та неповторності культурної ідентичності нації.

Важлива місія в конструюванні спільної ідеї нації, а відтак й усвідомленні кожного її представника-індивіда приналежності до свого народу, культури, історії, нащадків належить музичній творчості. Музика завжди була важливим компонентом обрядових дійств, які відображали звичаї, традиції, релігійну та ментальну особливість будь-якої цивілізованої нації. Вона є важливим, невід'ємним ресурсом та стратегічним механізмом у процесах етнічної самоідентифікації. Поступово в ході історії, розгалужуючись на аматорське та професійне мистецтво, музика, попри всі еволюційні процеси, залишалась національно приналежною завдяки нерозривним зв'язкам з національними коріннями. Апеляція до цього ідейного концепту творчості відігравала важливу роль у різні часи й у різних культурах.

Історія європейської культури рясніє чималою кількістю зразків звернення в тій чи іншій формі до феномену національної ідеї. Сам факт апеляції до концепту національного в мистецтві пов'язаний зі зростанням самоусвідомлення нації своєї індивідуальності, неповторності, права та необхідності розвиватись власним шляхом, не скомпрометованим культурами імперій-гігантів. Так початки формування цієї ідеї прослідковуємо ще в епоху Ренесансу, що було пов'язано з активним формуванням європейських держав, переходом від феодального суспільного устрою до буржуазного та зростанням патріотичної самосвідомості. Відображаючи загальні настрої та історичні трансформації, мистецтво звертається до глибинної сутності людини, до довічних філософських питань, зокрема й усвідомлення своєї оригінальності крізь призму ренесансного гуманізму. Безперечно, що, будучи соціально приналежним, кожен індивід

визначає свою причетність до певної групи людей за різними ознаками, зокрема й за національними. Останній чинник відіграє вирішальну роль у державотворенні. Епоха Відродження ознаменувала собою початок звернення до національного чинника, особливо в літературі (поява високохудожніх зразків національними мовами у творчості Данте Аліґ'єрі, Франческо Петрарки, Джованні Боккаччо та багатьох інших). Проте питання ідентифікації мистецтва за національними ознаками як цілісна художньо-естетична проблема на той час ще не постала. Водночас українська культура в добу Ренесансу через зразки полемічної літератури демонструвала зародження принципів мистецької реалізації національної ідеї в контексті духовних цінностей.

Гіперактивним періодом, своєрідною кульмінаційною ланкою в проблемі національного на ниві музичної творчості став період ХІХ – початку ХХ століть. Русійною силою для стрімкого розвитку цієї проблематики, безперечно, стала Велика французька революція та її постулати: свобода, рівність, братерство. Відтак революційна хвиля проходить багатьма європейськими державами, перелаштовуючи суспільну свідомість на чітке розуміння національної ідентифікації як важливого компоненту в системі ціннісних орієнтацій. Формується глибинна потреба у відродженні, «очищенні» культурного багажу від «чужого» та створенні власних культурних кодів, котрі єднають націю навколо її історії та традицій. Чимало митців, зокрема й композиторів, цілеспрямовано та послідовно досліджують, розробляють ті сфери та жанри, які відображають сутність, характерні ознаки нації, її коріння, зв'язок із пращурами, узвичаєння рідного народу, перевтілюючи їх у мистецькі символи. Творчість Ф. Шопена, Ф. Ліста, Р. Шумана, А. Дворжака та багатьох інших стала символом боротьби їх народів за свободу, незалежність і національну оригінальність. Отже, епоха Романтизму сфокусувала провідних культурних діячів на національній складовій творчості. Вони змогли власним шляхом розвинути концепцію національної ідеї до апогею мистецького втілення.

Наступна хвиля формування незалежних європейських держав, а відтак і національного концепту музичної творчості – це кінець ХІХ – початок ХХ століття. Зокрема, у цей період суттєво розвивається мистецтво Іспанії, Угорщини, Чехії, Польщі. У цьому аспекті показовою та надзвичайно яскравою постає

естетична парадигма Ренасім'єнто. Цей напрям став високим зразком вияву національної ідеї в культурно-мистецькій спадщині однієї з чи не найбільш самобутніх європейських країн – Іспанії. Основою нового іспанського відродження постав загальнонаціональний культурний рух за цілеспрямоване вивчення фольклорного та класичного музичного спадку, глибинний зв'язок з традиціями та їх нове дихання на ниві професійного мистецтва. Ці ідеї знайшли оригінальне втілення в доробку Е. Гранадоса, І. Альбеніса, Х. Туріни, М. де Фальї та ін.

Слід відмітити, що початок і перша половина ХХ століття відзначається суттєвою продуктивністю у творчості українських композиторів. Свідома мистецька позиція М. Лисенка, цілеспрямовано скерована на розбудову підвалин національної школи, його активна соціокультурна діяльність, створення високих зразків національних різновидів жанрів відіграли основоположну роль у подальшому стрімкому розвитку національної ідеї у сфері професійного музичного мистецтва. Чимало його послідовників, яскравих діячів і постатей, композиторів та виконавців вибудували свою креативну діяльність саме на національному фундаменті, плачучи проблему української ідентичності не тільки на вітчизняному, але й на міжнародному рівні. Згадаймо творчість С. Людкевича, В. Барвінського, О. та Н. Нижанківських, А. Кос-Анатольського, В. Косенка, М. Колеси.

Упродовж ХХ століття відбувались кардинальні зміни в мистецтві, пов'язані як з бурхливими історичними подіями, так і з розвитком техногенної цивілізації. Усе це спричинило зміну пріоритетів творчості, нівеляцію національного чинника, культурну асиміляцію. Відкидаючи будь-які зв'язки з традиціями, зокрема з національним фондом, європейська культура пройшла серйозні випробовування в напрямі раціоналізації мистецтва. Важливим чинником повернення до національної ідеї через поглиблене вивчення фольклорних першоджерел як мистецьких символів нації став неофольклорний стилістичний напрям. Творчість І. Стравинського, Б. Бартока, М. Колеси та багатьох інших представників початку та середини ХХ століття є своєрідною аркою, що майстерно поєднала архаїчне національне коріння із сучасним світом, піднявши проблему національної ідентичності на новий щабель розвитку.

Значні трансформації в музиці ХХ століття, як відомо, торкнулись й української професійної

музики. Прогресивну роль у збереженні та відновленні етнічної оригінальності музичної творчості (але на якісно новому рівні) відіграла прогресивна діяльність композиторів-постмодерністів: Є. Станковича, М. Скорика, В. Сильвестрова та ін. Митці знову наповнили змістовністю свої музичні опуси, апелюючи до першоджерел, характерних рис (інтонацій, особливостей ладо-гармонічної мови, жанрів тощо), типових психологічних і ментальних ознак.

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній уперше в історії українського мистецтвознавства здійснено спробу узагальнити проблему втілення національної ідеї засобами музики.

Висновки. У результаті ретроспективного аналізу проблеми національної парадигми музичної творчості доходимо висновку, що імплементація національної ідеї в спадщині композиторів відбувається насамперед через переосмислення народних джерел, котрі концентрують у собі культурний, філософський, історичний, геополітичний, психологічний багаж певного етносу. У більш абстрактній формі вона може проявлятися через зв'язок із традиціями професійного мистецтва тої чи іншої країни, наприклад шляхом звернення до типових жанрів, специфіки музичної мови, певної моделі стилів чи навіть типу мислення. Послідовники національної ідеї в музиці зазвичай докладають чимало зусиль для відродження традицій, їх мистецького переосмислення, актуалізації та оновлення з проєкцією на сучасне, переслідуючи високі духовно-естетичні цілі – створення культурної «матриці», своєрідного концепту музичної творчості. Національна складова креативної діяльності покликана інтерпретувати історію культури нації, життєпис народу крізь призму авторського світобачення та індивідуального стилю. Сутність національної ідеї музичної творчості – у збереженні та відродженні традицій, типових прототипів, музичних символів народу, єднання їх у часі, кристалізація характерних жанрів та їх національних різновидів з акцентуацією на оригінальність, самобутність, яскраво виражену етнічну приналежність.

Стаття не вичерпує всіх питань, пов'язаних із проблемою втілення художньо-естетичної концепції національної ідеї в професійній музиці, адже творчість чи не кожного видатного композитора можна констатувати як індивідуальний зразок художньої інтерпретації національної ідеї.

Література

1. Касьян Т. Роль мистецтва у формуванні національної ідентичності. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. Черкаси, 2018. Вип. 6. С. 57–61.
2. Корній Л. Проблема етнонаціональної ідентичності українського музичного мистецтва. *Українське мистецтвознавство*: матеріали, дослідження, рецензії. Київ, 2019. Вип. 19. С. 6–16. URL: <http://um.etnolog.org.ua/zmist/2019/6.pdf> (дата звернення: 09.09.2022).
3. Нагайко К. Національна ідея в «Українському відродженні» другої половини XIX ст. (до історії Київської громади). *Український історичний збірник*. 2015. Вип. 18. С. 186–194. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Nahaiko_Kateryna/Natsionalna_ideia_v_ukrainskomu_vidrodzhenni_druhoi_polovyny_KhIKh_st_do_istorii_Kyivskoi_Hromady.pdf?PHPSESSID=9lmjlltfvi4f2g07bnt0lk6j85 (дата звернення: 10.09.2022).
4. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі. *Політичний менеджмент*. Київ, 2003. Вип. 2. С. 14–30.
5. Поліщук І. Поняття національної ментальності. *Вісник національного університету «Юридична академія Український інститут Ярослава Мудрого»*. Харків, 2017. Вип. 2 (33). С. 105–113.
6. Bergamo M. Some ideas about the national in music. *History of Europtan Ideas*. 1993. 16, 4–6. Pp. 683–689. DOI: [https://doi.org/10.1016/0191-6599\(93\)90206-6](https://doi.org/10.1016/0191-6599(93)90206-6).
7. Lidskog R. The role of music in ethnic identity formation in diaspora: a research review. *International Social Science Journal*. 2017. 66, 219–220, 23–38. DOI: <https://doi.org/10.1111/issj.12091>.
8. Smith E. D. National identity. Penguin Books, 1991. URL: <https://pdfslide.net/documents/a-smith-national-identity.html> (дата звернення: 10.09.2022).
9. Wolczuk K. History, Europe and the national idea: the «official» narrative of national identity in Ukraine. *Nationalities Papers*, 2000. № 28 (4). 688 p. DOI:10.1080/00905990020009674.

References

1. Kasian, T. (2018). The role of art in the formation of national identity. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Pedahohichni nauky*, 6. 57–61 [in Ukrainian].
2. Kornii, L. (2019). The problem of ethno-national identity of Ukrainian musical art. *Ukrainske mystetstvoznavstvo: materialy, doslidzhennia, retsenzii*, 19, 6–16. Retrieved from: <http://um.etnolog.org.ua/zmist/2019/6.pdf> [in Ukrainian].
3. Nahaiko, K. (2015). The national idea in the «Ukrainian revival» of the second half of the XIX century (to the history of the Kyiv community). *Ukrainskyi istorychnyi zbiryk*, 18, 186–194. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Nahaiko_Kateryna/Natsionalna_ideia_v_ukrainskomu_vidrodzhenni_druhoi_polovyny_KhIKh_st_do_istorii_Kyivskoi_Hromady.pdf?PHPSESSID=9lmjlltfvi4f2g07bnt0lk6j85 [in Ukrainian].

4. Nahorna, L. (2003). The concepts of «national identity» and «national idea» in the Ukrainian terminological space. *Politychnyi menedzhment*, 2, 14–30 [in Ukrainian].

5. Polishchuk, I. (2017). The concept of national mentality. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainyskyi instytut Yaroslava Mudroho»*, 2 (33), 105–113 [in Ukrainian].

6. Bergamo, M. (1993). Some ideas about the national in music. *History of Europtan Ideas*, 16, 4–6, 683–689. DOI: [https://doi.org/10.1016/0191-6599\(93\)90206-6](https://doi.org/10.1016/0191-6599(93)90206-6) [in English].

7. Lidskog, R. (2017). The role of music in ethnic identity formation in diaspora: a research review. *International Social Science Journal*, 66, 219–220, 23–

38. Retrieved from: <https://doi.org/10.1111/issj.12091> [in English].

8. Smith, E. D. (1991). *National identity*. Penguin Books. Retrieved from: <https://pdfslide.net/documents/a-smith-national-identity.html> [in English].

9. Wolczuk, K. (2000). History, Europe and the national idea: the «official» narrative of national identity in Ukraine. *Nationalities Papers*, 28, 4, 688. DOI: 10.1080/00905990020009674 [in English].

Стаття надійшла до редакції 11.10.2022

Отримано після доопрацювання 14.11.2022

Прийнято до друку 22.11.2022